

KATRIEN LAUWAERT
LEO VAN GARSSE
IVO AERTSEN

In memoriam Achiel Neys

Panopticon, 34 (6), 500-504
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | NOVEMBER 2013

Op 3 september 2013 overleed Achiel NEYS op zeventigjarige leeftijd na een slepende ziekte.

Van bij de stichting van Panopticon tot kort voor zijn overlijden maakte Achiel deel uit van de deelredactie 'Strafuitvoering en justitiële hulpverlening', nu 'Penologie en victimologie' genaamd. Voor vele generaties studenten was zijn naam een begrip. Als gevangenisalmoezenier liet Achiel zich immers in de context van het gevangeniswezen en de criminologie in verschillende gestalten kennen: als religieus, als forensisch hulpverlener, als wetenschapper en in combinaties van dit alles in wisselende perioden en omstandigheden.

We aarzelen om Achiel een 'product van zijn tijd' te noemen. Want heel eigen aan deze man was de compromisloze oorspronkelijkheid waarmee hij zich door het leven bewoog. Als Achiel al van iets een product was, dan gaf hij daar meteen ook mee gestalte aan.

We spreken over de naoorlogse periode, toen de samenleving zich op een ongeheel brutale manier beroofd zag van het comfort van de oude evidenties. Met de oorlogservaring nog vers in het collectieve geheugen lieten de jonge generaties zich minder gemakkelijk dan voorheen mobiliseren voor gevechten vanuit de traditionele verzuilde structuren. Het accent lag voor hen op de tastbare bevordering van menselijke waardigheid, niet als transcendent idee of als een edel streven, maar *in de feiten van elke dag*. Dit vereiste een open oog voor de werkelijkheid en voor nieuwe wetenschappelijke inzichten hierover enerzijds en het opkomen voor de menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid anderzijds. Dit soort waardigheid, evenals de vrijheid die ermee in verband gebracht werd, was minder een vastgesteld feit dan het voorwerp van een ethisch engagement aangegaan op basis van (religieuze) overtuiging. De mens 'was' niet vrij, maar diende te worden 'bevrijd'. De thematiek van de mensenrechten werd ontdekt als een hefboom voor sociale strijd en als een sociaal-pedagogisch programma van bewustmaking.

Auteurs als ADORNO, MARCUSE en FROMM openen een aantrekkelijk nieuw perspectief met een concept van vrijheid en ethische verantwoordelijkheid niet *ondanks* maar *omwille van* de menselijke bepaaldheid. Ieder mens heeft als opdracht creatief zichzelf te worden en de samenleving dient dit proces te ondersteunen.

Aan christelijke zijde won de visie veld van een theologie als antropologie, als een spreken over de mens. Dit vertaalde zich in de vraag naar een kerk ten dienste van de vrije ontplooiingskansen van de mens.

Op het strafrechtelijke domein werd het oude debat rond het 'recht tot straffen' met een nieuwe gedrevenheid opgenomen. Dat vertaalde zich in de kringen van juristen en criminologen in vaak heftige debatten, op de grens van wetenschap en ideologie.

Een korte beschrijving van deze context is nodig om een figuur als Achiël in herinnering recht te doen. Hij heeft zich laten kennen als iemand die zich zéér nadrukkelijk van al deze maatschappelijke en historische ontwikkelingen bewust was. Hij bleef er zich voortdurend over documenteren en weigerde koppig welk aanvoelen of inzicht dan ook los te laten als het kon bijdragen tot de waardigheid van en het mededogen met de mensen waarmee hij te maken kreeg.

Achiël wordt geboren te Kalmthout op 13 februari 1943 en loopt school aan het college van Essen. Wanneer hij als jonge kerel in de poësis in contact komt met een jongenstehuis voor verlaten jongens, zo schrijft hij zelf, wordt hij daardoor zozeer getroffen dat hij iets wil gaan doen voor mensen die van liefde en waardering verstoken zijn.

Als achttienjarige treedt hij in bij de congregatie van de redemptoristen (1961), een zestal jaar later wordt hij priester gewijd. De specificiteit van het religieuze engagement van de redemptoristen, gericht op het werken aan een toekomst met diegenen die in de steek gelaten zijn en leven in de marge van de maatschappij, en dit in solidaire aanwezigheid, werpt een helder licht op Achiëls latere professionele engagementen.

Achiël studeert in Leuven pastoraaltheologie en maakt zijn eindwerk over het penitentiële pastoraal. Hij gaat in 1967 ook criminologie studeren. In het kleine groepje medestudenten treft hij figuren als Lieven DUPONT en Remi VAN BEECK, met wie hij onder begeleiding van de startende assistent Tony PETERS les volgt in de criminologische sociologie.

Achiël maakt zijn eindverhandeling over het voor criminologen nog ongewone thema van de genocide. Hij baseert zich hierbij op de toen nog vrijwel onbekende filosofe Hannah ARENDT en haar theorie van 'de banaliteit van het kwaad'. De basisgedachte hiervan is dat ieder van ons in staat is tot de grootste gruwel, omdat de grote schuld niet gelegen is in uitzonderlijke wreedheid, maar in de onverschilligheid en de weigering wat zich onder onze ogen voordoet te willen weten. Het is een thema dat Achiël zijn leven lang zal meedragen.

Wanneer hij in 1969 afstudeert, start hij een niet aflatend engagement binnen de gevangenis, en stort hij zich met veel ongeduld in vernieuwende projecten.

In 1969 wordt op initiatief van Lieven DUPONT en Remi VAN BEECK de vzw Oikonde opgericht. De vereniging wil kleinschalige leefgemeenschappen creëren, in huizen midden in bestaande gemeenschappen, waarin marginale en gemarginaliseerde mensen samen met inwonende vrijwilligers een gewoon leven kunnen leiden. Een verslag van de raad van bestuur van 1970 geeft weer dat men zich geconfronteerd ziet met een ongeduldige redemptorist die de vereniging aanpoort spoedig werk te maken van het voornemen om ook ex-gedetineerden in de werking te betrekken. Achiël duwt de daarop volgende jaren mee aan de kar van deze kleinschalige opvang bij Oikonde. Hij neemt zijn intrek in een gemeenschapshuis in het centrum van Leuven, waar hij samen met andere vrijwilligers een huis deelt met ex-gedetineerden.

In 1971 wordt hij aalmoezenier in de Centrale Gevangenis in Leuven.

Na decennia waarin de gevangeniswereld quasi hermetisch was afgesloten voor wetenschappelijk onderzoek, opent men in die periode de deuren van een zestal gevangenissen voor 'universitaire onderzoeksequipes'. Bijna gelijktijdig wordt de

bestaande sociale dienst er versterkt met een Oriëntatie- en Behandelingseenheid (OBE) ter voorbereiding van onder meer de adviezen in het kader van de procedure van voorwaardelijke invrijheidstelling. Voor een aalmoezenier die tegelijk ook criminoloog is, is dit een bijzondere opportuniteit, die Achiel naar waarde weet te schatten. Zijn collega-aalmoezenier, de medewerkers van de sociale dienst en OBE en ook de directie zijn in deze nieuwe omgeving gewaardeerde bondgenoten.

In de zomer van 1976 breekt onder de gedetineerden een werkstaking uit die maanden aansleept. De inzet hiervan is onder meer de eis tot meer duidelijkheid in de rechtspositie van de gedetineerden zowel in het leven binnen de gevangenis als in de procedure tot (voorwaardelijke) invrijheidstelling.

Achiel staat zeer dicht bij de gedetineerden en hun familieleden en vanuit deze betrokkenheid ondersteunt hij hun revolte tegen de structurele ongelijkheden en onrechtvaardigheden die uitgaan van het gevangenisbeleid. De ongelijke en onzekere toepassing van de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling is een strijdpunt. Het gevangenisregime wordt aangeklaagd wegens een gebrek aan elementaire psychologische begeleiding van de gedetineerden. De toenmalige OBE richt zijn aandacht vrijwel uitsluitend op het onderzoek en de adviesverlening in functie van de voorwaardelijke invrijheidstelling, en komt niet toe aan echte individuele aandacht voor de gedetineerden tijdens de daaraan voorafgaande detentieperiode.

De acties van de gedetineerden zijn nadrukkelijk geweldloos, gericht en planmatig. Ze verkiezen vertegenwoordigers, die in onderhandeling gaan met het hoofdbestuur en de vakbonden van het bewakingspersoneel. Als vertrouwenspersonen van de gedetineerden spelen de directie en de aalmoezeniers in heel dit proces een bemiddelende rol. Al wordt de staking onder druk van de vakbondsorganisaties gebroken, zij is de aanleiding tot de invoering in de Centrale Gevangenis van het open-deurregime dat er tot op vandaag geldt. Tevens is deze staking en de gevolgen ervan één van de ervaringen die Achiel, samen met anderen, jarenlang pleitbezorger zou maken van een betere rechtspositie voor de gedetineerden.

Het zijn woelige jaren, ook aan de universiteit. Het is de tijd van de studentencontestaties. Leuven wordt een Nederlandstalige universiteit met een criminologie die op zoek is naar een nieuwe identiteit. Er ontpopt zich een generatie van geëngageerde criminologen, die niet in hun ivoren toren blijven, maar aan het werk gaan in en met het werkveld. De vooral klinisch georiënteerde criminologie die de *'passage à l'acte'* probeerde te begrijpen vanuit het individu, maakt plaats voor interesse in de manier waarop de samenleving een antwoord formuleert op gepleegde misdrijven.

Tony PETERS bereidt in de periode voorafgaand aan de bovenvermelde gevangenisstaking een doctoraat voor aan de Leuvense School voor Criminologie getiteld *'Ongelijke levensvoorwaarden in de Centrale Gevangenis te Leuven'*. Het debat over rechtspositie is ook hierin niet ver weg. Hun affiniteit brengt Tony en Achiel samen. Van 1985 tot 1991 is Achiel diens assistent en hij blijft vrijwillig wetenschappelijk medewerker tot 2002. Talloze studenten profiteren van zijn rijk gevulde bibliotheek en feilloze geheugen bij het maken van hun eindwerk criminologie. Samen met een aantal gelijkgestemden vormen Tony en Achiel stilaan een hechte onderzoeksgroep met een gemengde samenstelling van wetenschappers en professionals uit de strafrechtpraktijk. Deze bundeling van kennis uit praktijk en wetenschap, hun gezamenlijk zoeken naar nieuwe perspectieven, was een vruchtbare bodem voor een aantal bijzondere initiatieven in de daarna volgende (bijna) dertig jaar. Zij drukten onmiskenbaar een stempel op de Vlaamse penologie. Achiel is nu eens dicht, dan weer van op een afstand betrokken, nu

eens trekker, dan weer de man die de brug slaat naar de praktijk of de wetenschappers uiterst kritisch met de realiteit confronteert.

Wat zijn inbreng in deze groep typeert is het sterk personalistische karakter ervan. Hij kijkt naar criminaliteit als een gebeurtenis die verschijnt in het leven van mensen en vaak op de wip zit tussen lot en keuze. Hij is geïntrigeerd en geraakt door de worsteling die dergelijke gebeurtenissen in een mensenleven teweegbrengen. Hij wordt een gedreven zoeker in het omgaan met schuld en schuldverwerking en de (on)mogelijkheid van vergeving bij zware delicten. Hij legt de complexiteit van deze thematiek bloot en laat de stem van de betrokken mensen zelf horen. Hij werkt als het ware als een soort scharnier tussen een religieus geïnspireerd fenomenologisch kijken naar criminaliteit en een zich ontwikkelende, geëngageerde en toegepaste criminologie, die afstand neemt van een vooral klinisch denken en tegelijk ook wars is van strakke ideologie.

Er is de oprichting van het Tijdschrift *Panopticon* in 1980. Achiel is lid van de deelredactie 'Strafuitvoering en justitiële hulpverlening' van bij de start. Het valt bij lezing van het eerste editoriaal aan te nemen dat Achiel zich in de visie van dit tijdschrift meteen thuis moet hebben gevoeld. De criminologie werd hierin als wetenschap onlosmakelijk in verband gebracht met de praktijk van het welzijnswerk in en rond de strafrechtsbedeling. De gerichtheid was er één op het openen van het debat waarbij elke tussenkomst ten aanzien van de rechtzoekenden diende getoetst te worden aan het criterium van zowel het individueel als het collectief welzijn. Heel de maatschappelijke spanning, die we in onze inleiding poogden te schetsen, werd in de agenda van het tijdschrift als het ware meegenomen.

Begin jaren negentig geeft Achiel samen met Tony PETERS en andere collega's het handboek 'Tralies in de weg' uit bij Universitaire Pers Leuven (1994). Achiel was de bezieler van dit standaardwerk dat een hele generatie studenten kennis liet maken met alle belangrijke aspecten van het gevangeniswezen. Zijn bijdragen rond de geschiedenis van het gevangeniswezen, het dagelijkse leven in de gevangenis, de gevangenis als doorleefde realiteit en de pastorale en levensbeschouwelijke begeleiding zijn nog steeds actueel. In dit boek wordt ook een lans gebroken voor het werken rond herstel binnen de detentie, een thematiek die Achiel in de jaren negentig fel bezighoudt.

In diezelfde periode wordt Achiel vormingsverantwoordelijke van de aalmoezeniersdienst (1991). Hij start al snel met het Tijdschrift 'Metanoia', dat een echt levenswerk wordt. De titels van de thematische nummers weerspiegelen wat Achiel in die jaren bezighield en bleef bezighouden, alsook de strijd die hij zelf heeft gestreden. Om een paar thema's te noemen: 'Gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden' (2000, 4), 'Blinde vlekken op zoek naar een herstelgerichte detentie' (2002, 2), 'Om de eer van de gedetineerde mens' (2003, 4), 'De islam heeft nog geen kans gehad binnen de gevangeniswereld. Over het belang van islamconsulenten' (2004, 3), 'Slachtoffer in beeld binnen de muren van de gevangenis' (2005, 3), 'Religierechten van de gedetineerden' (2007, 4).

Metanoia was hiermee verre van een zoeterig, moraliserend tijdschrift voor mensen met goede bedoelingen. Zeer vaak werden bijdragen opgenomen van auteurs die volkomen buiten de wereld van de (gevangenis)pastoraal stonden. Inhoudelijk balanceerde het voortdurend tussen praktijk en wetenschap, tussen het respect voor de anekdote (liefst uit de mond of de pen van de gedetineerde) en de algemeenheid van de bevinding. Metanoia was en is zodoende een dankbare inspiratiebron voor studenten, onderzoekers en gevangenis-aalmoezeniers, uitdagend tot zowel theologie, pastoraal, criminologie als tot sociaal engagement.

In 2005 publiceert Achiel in *Metanoia* een tekst getiteld 'Betrokkenheid en distantie in onze omgang met gedetineerden'. Deze titel bevat wellicht de grootste spanning

van zijn hele worsteling met detentie, schuld, slachtofferschap en (inter)menselijke verantwoordelijkheid. Het is een spanning die hem zijn leven lang heeft verrijkt en gevoed, maar periodisch ook heeft geïsoleerd en gebroken. Achiël kon in discussies bijzonder scherp en hard uit de hoek komen. Dit gebeurde vanuit zijn diepe betrokkenheid op de kwetsuren van de mens 'aan de rand' en vanwege het aanvoelen van het onvermogen in de maatschappij om respectvol en menselijk met hen om te gaan. Je kon hem treffen op momenten van gemoedelijkheid tussen hoge stapels boeken of in perioden van verzet en onaanspreekbaarheid. Maar zeer weinigen vertaalden al die jaren zo raak, zo trouw en zozeer met geheel hun persoon de diepmenselijke verscheuring, de morele dilemma's en de wetenschappelijke paradoxen waaraan het forensische domein de voorbije decennia zo rijk was.

Voor velen onder ons, uit het gevangeniswezen en de criminologische academische wereld, was Achiël meer dan een collega. Hij was een dierbare vriend. Hij schopte ons een geweten en hield ons engagement warm. Zijn persoon en werk zullen blijven inspireren.